

Aurelius Augustinus o gramatike, dialektike a hudbe

Miroslava Trogová

Trogová, M.: Aurelius Augustinus o gramatike, dialektike a hudbe. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 3.

Aurelius Augustine on grammar, dialectics and music

The present study analyses Saint Augustine's impact on the formation of school education based on the concept of seven general subjects called *septem artes liberales* which were taken from the late antiquity. It reflects Augustine's less known writings on two disciplines of *trivium* - grammar and dialectics and one discipline of *quadrivium* - music. In grammar and dialectics, the study examines the authenticity of preserved treatises, whose authorship has been disputed for centuries. Based on Augustine's work *Retractationes*, the study tries to mention common starting points and parallels with well-known works. *De musica* is the only one from presented works that is clearly attributed to Augustine. The aim of this study is to point out Augustine's influence and authority on the formation of education at the turn of antiquity and mediation of this tradition for Middle Ages.

Keywords: Saint Augustine, trivium, quadrivium, music, grammar, dialectics

Aurelius Augustinus predstavuje jednu z najdôležitejších autorít v procese polozenia základov vzdelanosti západnej civilizácie. Prispel k nemu nielen svojim dielom a špecifickým slohom, ale aj skúmaním výchovy, povahy ľudstva a základných predpokladov kultivovania ľudskej osobnosti. Bol taktiež prvým z cirkevných Otcov, ktorý sa rozhodol analyzovať tradičné učebné osnovy *artes liberales*^[1] prevzaté zo staroveku a podrobiť ich transformácii na účely výučby v duchu kresťanskej viery.^[2]

Významným prameňom pri pátraní po dielach, v ktorých Aurelius Augustinus popisuje rozvrh a koncepciu siedmich slobodných umení, je jeho spis *Retractationes*. Spis nesie podobu súhrnného katalógu a poskytuje cenné informácie o chronológii, účele a autentickejši jeho pojednaní. Na *Retractationes* pracoval Augustinus počas posledných rokov svojho života. Spisu dal formu komentovanej bibliografie svojho literárneho diela, ktorá uvádza 113 položiek, nepočítajúc stovky kázni a stovky listov. Okrem iného v *Retractationes* spomína taktiež to, že sa rozhodol spísať sériu kníh venovanú siedmim slobodným umeniam.^[3] Pri realizácii takéhoto projektu Aurelius Augustinus zohľadnil tradície, vďaka ktorým sa vrátil v čase minimálne do Varronovho obdobia. Aj názov diela, ktorý si Augustinus zvolil - *Disciplinarum libri*, bol použitý samotným Marcom Terentiom Varronom, ktorý pomenoval svoj deväťväzbový spis o slobodných umeniach *Disciplinarum libri IX*. Aj keď Aurelius Augustinus stratenú Varronovu prácu o slobodných umeniach nikde nespomína, existujú dôkazy, že z nej vychádzal. Varronom sa do veľkej miery inšpiroval taktiež pri písaní monumentálneho diela *De doctrina christiana*. Aby mohol poučiť duchovenstvo a odpovedať na námietky týkajúce sa možnosti výkladu cirkevných textov bez použitia jednotnej metódy, vytvoril v *De doctrina christiana* teóriu vedy, ktorá stanovila vedecký štandard pre kňazov a mníchov celej západnej cirkvi. Vplyv Varrona rezonuje aj v dialogickom spise *De ordine*, ktorý napísal pravdepodobne okolo roku 386 počas svojho pobytu v Cassiciacu.^[4] Toto dielo predstavuje dialóg písaný dialektickou formou, ktorý reprodukuje rozpravy o poriadku. Augustinus prezentuje svoje

vlastné argumenty, ktoré podrobujú skúmaniu a námietkam.[5]

Štúdium kníh týkajúcich sa siedmich slobodných umení bolo pre Augustina istou formou sebareflexie, ktorú prevzal od Cicerona inšpirovaný spisom *Hortensius*. O slobodné umenia prejavoval neutíchajúci záujem aj o pár rokov neskôr, po obrátení na kresťanskú vieru. Rozhodol sa preto použiť ich ako oporné piliere pre prehĺbenie svojho vlastného vzdelania a vzdelávania svojich niekdajších študentov. Ako spomína v *Retractationes*, pri spisovaní zásad jednotlivých náuk využil metódu *per corporalia ad incorporalia*, t.j. vzostupu od telesných vecí k nehmotným veciam.[6]

V štúdiu sa zameriame predovšetkým na pojednania venované gramatike a dialektike, ktoré vznikli súbežne pravdepodobne v roku 387. Priblížime taktiež spis *De musica* venovaný zásadám hudby, ktorý vyšiel okolo roku 388. Teoretický výklad oprieme o výňatky latinského textu, ktorý bude vychádzať z kritických vydaní Augustinových diel a bude doplnený o náš vlastný preklad do slovenčiny.

Dve pojednania o gramatike?

Augustinus spomína v spise *Retractationes* existenciu jednej publikácie venovanej gramatike, ktorú napísal a pravdepodobne aj stratil (*Retr. VI,6 ...de grammatica librum... quem postea... perdidit*). Kniha o gramatike bola navyše pravdepodobne jedinou zo siedmich prác (s výnimkou kníh o hudbe), ktorú sa Augustinovi podarilo skutočne dokončiť. Zaujímavosťou však je, že sa mu nepripisuje len jedna, ale rovno dve pojednania na tému latinskej gramatiky. Autorstvo oboch zachovaných textov je však sporné. Ide o práce s názvami *Ars breviata* a *Regulae*. Existencia dvoch gramatických príručiek pripisovaných Aureliovi Augustinovi preto otvára otázku, či bola jedna z kníh skutočne napísaná ním, alebo či sú obe predmetné diela iba výsledným produktom vytvoreným na základe odpisu z jeho pôvodnej, stratenej práce o gramatike. Gramatika, ktorá nesie názov *Regulae*, bola známa už prvým editorom korpusu Augustinových diel. Druhá, *Ars breviata*, však nebola vydávaná až do roku 1852. O práci *Ars breviata* sa v tom období často hovorilo, že je dielom Cassiodora, ktorý ho napísal práve podľa vzoru práce Aurelia Augustina.[7]

Historik Henri-Irénée Marrou, autor štúdie o pôvodnosti Augustinových gramatických príručiek, sa podujal preskúmať skutočnosť, z akých prameňov *Ars breviata* a *Regulae* vychádzajú. Štruktúra diel je podľa neho odlišná, vďaka čomu dospel k záveru, že nemôžu pochádzať z rovnakého zdroja. Podľa Marroua dokonca nemôžu byť ani odpismi totožnej práce. Spis *Regulae* analyzuje morfológiu a často vychádza z diela istého antického gramatika menom Pseudo Palaemon. Naopak, *Ars breviata* je postavená na klasických príručkách gramatiky od Donata, Scaura a Cominiana a rieši elementárnu štruktúru reči a jazyka. Marrou objavil taktiež nespočetné množstvo paralel medzi dielom *Ars breviata* a Augustinovými spismi *De magistro*, *De doctrina christiana* či *De dialectica*, ktoré spočívali najmä v netypickej definícii zámena ako slovného druhu, početných odkazoch na Cicerona a pozície *auctoritas* pri štúdiu latinského jazyka. Prikláňame sa teda k záveru, že práve príručka *Ars breviata* by mohla byť pôvodným Augustinovým dielom.[8]

Latinitas est observatio incorrupte loquendi secundum romanam linguam constat; autem modis tribus id est ratione, auctoritate, consuetudine; ratione secundum artem, auctoritate secundum eorum scripta quibus ipsa est auctoritas adtributa, consuetudine secundum ea quae loquendi usu placita adsumptaque sunt (Aurelius Augustinus, *Ars grammatica breviata*, lib I, 1).

„Je zistené, že korektná latinčina vzniká pozorovaním nepretržitého hovorenia v románskom jazyku; to sa však uskutočňuje tromi spôsobmi, t.j. prostredníctvom rozumu, authority, zvyklosti. Rozumom podľa náuky, autoritou podľa spisov tých, ktorým bola takáto váženosť udelená a zvyklosťou podľa toho, čo platí a čo sa vyžaduje pri používaní reči.“

Ars breviata je rozdelená do jednotlivých sekcií s názvami *De nomine* (O mene), *De pronomine* (O

zámene), *De verbo* (O slovese), *De temporibus* (O časoch), *De adverbio* (O príslovke), atď. Tie sa členia na menšie paragrafy a popisujú gramatické kategórie analyzovaného slovného druhu, pričom nechýbajú konkrétne príklady. Zaoberá sa taktiež pádovou syntaxou, popisuje ohýbanie slov, t.j. stupňovanie, časovanie i skloňovanie. V záverečnej časti nájdeme paragrafy venované výskytu jazykových solécizmov a barbarizmov. Podobné definície sa vyskytujú pri každom slovnom druhu, pričom napríklad pri slovese rozvádza osobitne každú gramatickú kategóriu. Vyjadruje sa k slovesnému rodu, spôsobu a popisuje všetky typy časov, ktoré sa môžu v latinčine vyskytnúť. Vysvetlenie je vždy podané veľmi stručne a jasne. Obsahuje vety a slovné spojenia, na ktorých sa výklad demonštruje, čo by sa dalo prirovnáť k tradičnej cvičebnici gramatiky. Ak by sme sa zamerali na motivické prepojenie medzi *Ars breviata* a jeho spismi *De doctrina christiana* či *De magistro*, reprezentuje ho najmä Augustinovo presvedčenie, že slobodné umenia mali slúžiť k porozumeniu biblickým textom. Slová, ktoré predstavujú znaky je potrebné používať tak, aby sme dospeli k potešeniu z vecí samotných. To znamená, že všetky skutočnosti tohto sveta sú iba znakmi ukazujúcimi na tú najvyššiu skutočnosť, t.j. na božskú Trojicu, ktorá je pravou a najvyššou z vecí (lat. *summa res*). Aurelius Augustinus objasnil teóriu v náznakoch, ktorá bola známa už z gréckej filozofie a bola sprostredkovaná pravdepodobne spomínaným Varronom.^[9]

Augustinova dialektika

Na gramatiku priamo nadväzuje krátke dielko *De dialectica liber unus*, ktoré bolo od deviateho storočia považované za Augustinovu prácu. Ani tradičný rukopis a ani tlačene edície však neposkytujú jednoznačný dôkaz tohto priradenia. V *Retractationes* sa o tejto práci uvádza len jediná zmienka, t.j. že práca o dialektike nebola zatiaľ dokončená. V tomto prípade nám môžu pomôcť kánonické štúdie, ktoré často citujú paralelne analyzovanú a zatiaľ neprebádanú prácu s autorovou dobre známou prácou. Vďaka tomu nájdeme aj paralelu k dielu *De dialectica*. Predstavuje ju Augustinov dialogický spis *De magistro*, ktorý bol napísaný v roku 389. Skúma niekoľko podobných problémov, predovšetkým podobné či identické definície, etymológiu, a obsahuje vhodné príklady a pomerne komplexné pojmy, ktoré dokumentujú vzťah medzi hovoreným a napísaným, medzi nezrozumiteľným a nejednoznačným a medzi predmetom, ktorý môže byť označený istým znakom a tým, ktorý sa znakom označiť nedá. Z diela *Retractationes* sa však dozvedáme aj to, že na knihách o gramatike a dialektike pracoval Augustinus pomerne krátko. Vieme, že obe boli napísané v roku 387. To znamená v čase, keď sa vrátil z *Cassiciaca* do Milána a medzi tým, než bol pokrstený, čo bol relatívne krátky čas na napísanie dvoch diel. Augustinus v *Retractationes* ďalej hovorí o tom, že dokončil knihu o gramatike a začal rozpracovávať ďalšie disciplíny z cyklu *septem artes liberales*. Z nich dokončil iba dielo o hudbe pod názvom *De musica*. Bolo dokončené koncom toho istého roku, keď sa vrátil z Afriky. Zvyšné náuky (t.j. rétorika, aritmetika, astronómia, geometria) sa nikdy neobjavili a spolu s prácou o gramatike boli stratené samotným Aureliom Augustinom. Mohol ich stratiť buď v Miláne, Ríme alebo Thagaste. Najpravdepodobnejšie sa javí, že boli čítané v Itálii, dnešnom Taliansku, kde sa o takéto záležitosti zaujímal predovšetkým kresťania. Bez ohľadu na to existuje veľká pravdepodobnosť, že pojednania o umeniach nezanikli okamžite a existovali ešte v roku 426, keď bol Augustinus biskupom v meste Hippo a bol všeobecne známou osobnosťou. Po jeho smrti pretrvalo len šesťzväzkové dielo *De musica* a úvod k dialektike, ktoré sa k nám dostali neporušené.^[10]

Dialectica est bene disputandi scientia. Disputamus autem utique verbis. Verba igitur aut simplicia sunt aut coniuncta. Simplicia sunt quae unum quiddam significant ut cum dicimus " homo, equus, disputat, currit „. Nec mireris, quod " disputat " quamvis ex duobus compositum sit tamen inter simplicia numeratum est. Nam res definitione illustratur. Dictum est enim id esse simplex quod unum quiddam significet (Aurelius Augustinus, *De dialectica liber*, lib I, 1).

„Dialektika je náuka správneho vedenia rozhovoru. Rozprávame používajúc slová. Slová sú buď jednoduché alebo zložené. Jednoduché sú tie, ktoré označujú jednu vec, ako keď povieme „človek,

kôň, hovorí, beží“. Nečuduj sa, že slovo hovoriť je zložené z dvoch, no aj tak sa počíta medzi jednoduché. Tento jav sa ozrejní definíciou: Hovorí sa, že jednoduché je to, čo označuje čosi jedinečné.“

Aurelius Augustinus nasledoval mnoho literárnych tradícií. Jeho rétorika, ktorú vyštudoval[11] a učil, bola viac než len ozdobnou črtou spisov. Rétoriku pretavil do umenia cvičenia mysle a pamäti, prenikala jeho dielami a bola technickým predpokladom literárnej kompetencie a schopnosti kázať *extempore*. K dôležitosti rétoriky sa vyjadril taktiež v spise *De doctrina christiana*.

*Nam cum per artem rhetoricam et vera suadeantur et falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem, ut videlicet illi qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel bene volum vel intentum vel docilem proemio facere; isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter et isti vera sic narrent ut audire taedeat, intellegere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem, isti nec vera defendere nec falsa valeant refutare? Illi animos audientium in errorem moventes impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter; isti pro veritate lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii, quae ad persuadenda seu prava seu recta valet plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali ad obtinendas perversas vanasque causas in usus iniquitatis et erroris usurpant? (Aurelius Augustinus, *De doctrina christiana*, lib IV,II,3).*

„Umenie rétoriky presvedča o pravde aj o lži. Kto si dovoľí povedať, že pravda má byť naproti klamstvu voči obrancom bezbranná, ako vravia tí, ktorí sa pokúšajú presvedčať o nepravde. Vedia urobiť poslucháča oddaným, pozorným a učenívým, a tamtí to nevedia. Jedni rozprávajú lži v krátkosti, otvorene a presvedčivo a druhí pravdu tak, že sa prieči poslucháčovmu počúvaniu, je ťažká na porozumenie a napokon jej nebude chcieť nikto uveriť. Tamtí napádajú pravdu klamlivými argumentmi a objasňujú nepravdu, a tí druhí pravdu nebránia a ani nevyvracajú nepravdu. Tamtí uvádzajú duše poslucháčov do omylu a zastrašujú nástojčivou rečou, zarmucujú, rozosmieľujú a vášnivo rozniecujú a tí druhí pri obhajobe pravdy driemu, sú ťažkopádni a stuhnutí. Kto je taký blázon, keď to považuje za rozumné? Ak je rečnícke umenie v neutrálnej pozícii, zmôže veľa pri presvedčaní, či už o nesprávnom ako aj o správnom postoji. Prečo sa teda dobrí ľudia nesnažia pripraviť na to, aby bojovali za pravdu, keď si ju privlastňujú zlí za účelom bezprávia a klamstva k víťazstvu v nespravodlivých a márnivých sporoch?“

Typickým znakom literárnej techniky Aurelia Augustina sú jeho osobné varianty vzorov klasickej literatúry. Jeho zobrazenie nie je len jazykovým prejavom, ale hlboko ovplyvňuje aj štruktúru jeho textu. Po vzore Platóna a Cicerona prispel taktiež k rozvoju žánru nazvaného filozofický dialóg, ktorý reprezentuje nasledujúci spis *De musica*. [12]

O hudbe

Je zjavné, že konštrukciu *per corporalia ad incorporalia* umiestnil aj do diela *De musica libri sex*. Augustinov spis *De musica* sa stal na počiatku stredoveku inšpiráciou pre pokračovateľa v tradícii sprostredkovania *artes* pre ďalšie generácie, Anicia Manlia Severina Boëthia. Jeho dielo *De institutione musica libri quinque* zhrňa dôležité zásady hudby ako samostatnej disciplíny *quadrivia*. Práve na základe Augustinovho pojednania rozvinul Boëthius novú literárnu formu tzv. príručky siedmich slobodných umení a spísal zásady hudby a aritmetiky. Spis Aurelia Augustina však nesie na rozdiel od Boëthiovho pojednania dialogickú formu. Predstavuje dialóg medzi učiteľom (v texte skratka *M.* z lat. *magister*) a žiakom (skratka *D.* z lat. *discipulus*), ktorí spolu diskutujú o problematike hudobnej náuky. Postupne prechádzajú od vymedzenia čo to vlastne hudba je, cez praktické problémy ako meranie dĺžky slabiky, povahu rytmu a metra, jednotlivé typy metier, až po definíciu najmenšej hudobnej jednotky – stopy. Štruktúra spisu je jednotná, pričom na začiatku

každého paragrafu stojí výrok alebo tvrdenie, ktoré medzi sebou žiak s učiteľom preberajú, podrobujú skúmaniu a polemizujú o jeho pravdivosti. Hudbu definuje Aurelius Augustinus ako náuku o rytme, vedu o správnej modulácii (*De musica*, lib II, 2: *Musica est scientia bene modulandi...*).[\[13\]](#)

Dialóg *De musica* prináša najmä výklad o metrike, ktorý je do veľkej miery inšpirovaný Marcom Terentiom Varronom a v číselných špekuláciach pytagorejským mysliteľom Nikomachom z Gerasy. Metrická poézia či symetrická kompozícia nás podľa Aurelia Augustina teší práve preto, že v nich nachádzame tú istú pravidelnosť, proporcionalitu, intenzitu a silu, ktorá je charakteristická pre našu dušu. Citlivosť našej duše na ňu reaguje práve preto, že sa vzťahuje k tzv. *numeri sensuales*, ktoré v duši vyvolávajú potešenie zo zmyslovo sprostredkovanej symetrie a harmónie. Umenie sa podľa Aurelia Augustina snaží stvárniť štruktúru prítomnú v duši umelca. Na texte vidno tiež preferenciu dialektiky, t.j. disciplíny, ktorá narába s exaktným vyjadrovaním sa. Jej postupy využíva aj pri vysvetľovaní termínov spojených s hudbou a snaží sa o presné a zrozumiteľné definície formulované na báze dialektickej metódy. Pri definícii modulácie vychádza z etymológie latinského slova *modus*, od ktorého odvodzuje sloveso *modulovať*. Vysvetľuje, že pod moduláciou si predstavuje hru na hudobnom nástroji, spevácky prejav i tanec, hoci nie vo všetkých pomenovaniach je zachovaný pôvodný tvar slova *modus*. Jednoznačne však s *moduláciou* narábajú. Dialóg medzi žiakom a učiteľom demonštruje tiež neoddeliteľnú nadväznosť náuk *trivia* a *quadrivia*, keďže prostredníctvom jednej náuky vysvetľuje zásady inej náuky. Metodickú konštrukciu *per corporalia ad incorporalia* vidno aj na miestach, kde spomína, že účelom poslednej knihy je prejsť od hmotných vecí k nehmotným. Prvá kniha objasňuje číselnú štruktúru rytmických pohybov, druhá popisuje metrum ako také, tretia definuje rytmus, štvrtá jednotlivé typy metier a piata verše. Ide však len o prípravu na poslednú, šiestu knihu, ktorá popisuje hierarchiu čísel. Oproti predošlým knihám o metrike prináša pomerne podrobnú analýzu ľudského vnímania a konania, ktorá je založená na pojme *numerus* vo filozofickom i biblickom zmysle. Tá privedie čitateľa k číslam v porozumení a napokon ku kontemplácii zdroja múdrosti a čísel - k Bohu.[\[14\]](#)

Jazykový štýl Aurelia Augustina preto nemožno chápať bez toho, aby sa opomenul jeho špecifický záujem o hudbu a rytmus. To sa prejavilo nielen pri spísaní zásad hudby, ale taktiež pri výklade a rétorickej analýze mnohých biblických pasáží v *De doctrina christiana*. Často zdôrazňuje, že krása hudby niekedy priťahovala publikum viac než obsah kázní. Popisuje aj dôležitú úlohu hudby v procese jeho vlastného obrátenia na kresťanskú vieru. Boli to práve hudobné pasáže, ktoré ho spočiatku uchvátili na Ambrosiovych kázňach. Spis *De musica* reprezentuje jeho vedecký prístup ku všetkým umeniam, ktoré podporujú Múzy. Aurelius Augustinus rozlišuje prejavy hudobných tónov v podobe znejúceho zvuku (lat. *numeri sonantes*), v podobe zmyslového vnímania (lat. *occursores*), pri činnosti hrania (lat. *progressores*), v našej pamäti (lat. *recordabiles*) a v podobe úsudku poslucháča (lat. *numerus iudicialis*). Pátra po hierarchickom usporiadaní týchto javov a podáva svoje filozofické a teologické vysvetlenia. Treba zdôrazniť, že neoddeliteľnou súčasťou jeho diel je práve jeho teologická argumentácia. Aurelius Augustinus, rovnako ako pri svojej teórii o čase, ktorý je podľa neho ideálnou dimenziou pre hudobné umenie, zdôrazňuje aj psychologické a duševné aspekty hudby. Na počutej hudbe podľa neho prívelmi nezáleží, rozhodujúca je ale myšlienka a vôľa. Pytagoras, akustická teória a prax podľa neho napokon smerujú k rovnakému cieľu. Pravá hudba je podľa Aurelia Augustina konverzia duše vrátane tela k Bohu prostredníctvom lásky.[\[15\]](#)

Vplyv Augustina na formovanie cyklu siedmich slobodných umení a na filozofické základy vzdelanosti je zjavný. Aurelius Augustinus reprezentoval predovšetkým náuku *trivia* a ním definovaný koncept sa stal smerodajným pre konštituovanie školskej výučby v stredoveku a ešte dlho potom. Vniesol do curricula vied usporiadanosť a systematizáciu na pozadí kresťanského učenia. Dodal latinskému jazyku istú flexibilitu a presnosť, ktoré ho urobili vhodným pre akúkoľvek filozofickú diskusiu.

L i t e r a t ú r a

Edície latinských textov

CAILLAU, Armand-Benjamin (ed.): *Sancti Aurelii Augustini Retractationum libri duo*. Paris: Apud Parent-Desbarres 1840.

CAILLAU, Armand-Benjamin (ed.): *Sancti Aurelii Augustini opera omnia – pars I, II, III, V, VII*. Paris: Apud Parent-Desbarres 1839.

BOUWERK, Karl Wilhelm: *Augustini De dialectica liber*. Elberfeld: S. Lucas 1857.

WEBER, Carolus Fridericus: *Aurelii Augustini Ars grammatica breviata*. Marburg: N.G. Elwert Bibliopolae Academici 1861.

Sekundárna literatúra

KARFÍKOVÁ, Lenka: *Studie z patristiky a scholastiky II*. Praha: Oikymen 2003.

KIMBALL, Bruce A.: *The Liberal Arts Tradition: A documentary history*. Maryland: University Press of America 2010.

KING, Peter: *Augustine on the Impossibility of Teaching*. In: *Metaphilosophy* 29. 1998.

LAW, Vivien: *St. Augustine's De grammatica: Lost or found?* In: *Researches Augustiniennes et Patristiques*, Volume 19. Paris: Brepols Publishers 1984, s. 155-183.

MARROU, Henri-Iréné: *Saint Augustin et la fin de la culture antique*. Paris: E. de Boccard 1958.

MCMAHON, Robert: *Understanding the Medieval meditative Ascent – Augustine, Anselm, Boethius, Dante*. Washington: The Catholic University of America Press 2006.

NECHUTOVÁ, Jana: *Aurelius Augustinus – De doctrina christiana*. Praha: Vyšehrad 2004.

PETROVIČOVÁ, Katarina: *Martianus Capella. Nauky „na cestě“ mezi antikou a středověkem*. Brno: Host 2010.

TOPPING, Ryan N.S.: *Happiness and Wisdom – Augustine's early theology of education*. Washington: The Catholic University of America Press 2012.

VON ALBRECHT, Michael: *A History of Roman Literature from Livius Andronicus to Boethius*. Leiden – New York – Köln: E.J. Brill 1997.

P o z n á m k y

[1] Sedem slobodných umení tvorilo kruh prípravných štúdií, ktorý bol v antike dostupný iba úzkej skupine vzdelancov, pretože vzdelanie bolo v tom čase záležitosťou vyššej spoločenskej vrstvy. Cyklus siedmich slobodných umení bol koncipovaný dvomi zložkami. Prvou bolo nižšie *trivium* pozostávajúce z gramatiky, rétoriky a dialektiky. Druhou bolo *quadrivium*, ktoré sa skladalo z aritmetiky, astronómie, geometrie a hudby. Všeobecný základ vzdelania tvorila gramatika, ktorá pomáhala študentovi porozumieť dielam poetov, historiografov či filozofov a rozvíjala jeho schopnosť korektne sa vyjadrovať a písať. S gramatikou bola úzko prepojená rétorika, ktorá sa v stredovekom ponímaní obmedzila na písomný prejav.

[2] MCMAHON, Robert: *Understanding the Medieval meditative Ascent – Augustine, Anselm, Boethius, Dante*. Washington: The Catholic University of America Press 2006, s. 64-109; TOPPING, Ryan N.S.: *Happiness and Wisdom – Augustine's early theology of education*. Washington: The Catholic University of America Press 2012, s. 19-30.

[3] Aurelius Augustinus, *Retractationum libri duo*, lib I, 6: *Per idem tempus, quo Mediolani fuci baptismum percepturus, etiam Disciplinarum libros conatus sum scribere, interrogans eos qui mecum erant atque ab huiusmodi studiis non abhorrebant; per corporalia cupiens ad incorporalia quibusdam quasi passibus certis vel pervenire vel ducere. Sed earum solum De grammatica librum absolvere potui, quem postera de armario nostro perdidit, et De musica sex volumina, quantum attinet ad eam partem quae rithmus vocatur.*

[4] Jeden z Augustinových priateľov, Verecundus, vlastnil sídlo *Cassiacum* ležiace asi 30 kilometrov od Milána. Augustinovi a jeho spoločníkom ho poskytol k dispozícii v čase, keď sa potreboval v pokoji pripravovať na svoj krst. Tu dospel k pevnému presvedčeniu, že pravdy, ktoré sú pre spásu človeka rozhodujúce, sú obsiahnuté iba v Božom zjavení, ktorému učí Sväté písmo a katolícka Cirkev. *Cassiacum* sa stalo miestom hĺbania, štúdia, modlitby a dlhých filozofických rozhovorov. Na jar

v roku 387 sa vrátil do Milána, aby tam na Veľkú noc prijal so svojím synom Adeodatom a priateľom Alypiom krst.

[5] VON ALBRECHT, Michael: *A History of Roman Literature from Livius Andronicus to Boethius*. Leiden - New York - Köln: E.J. Brill 1997, s. 1664-1700; NECHUTOVÁ, Jana: *Aurelius Augustinus - De doctrina christiana*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 11-41.

[6] VON ALBRECHT, Michael: *A History of Roman Literature from Livius Andronicus to Boethius*. Leiden - New York - Köln: E.J. Brill 1997, s. 1664-1700.

[7] LAW, Vivien: *St. Augustine's De grammatica: Lost or found?* In: *Researches Augustiniennes et Patristiques*, Volume 19. Paris: Brepols Publishers 1984, s. 155-183.

[8] MARROU, Henri-Irénée: *Saint Augustin et la fin de la culture antique*. Paris: E. de Boccard 1958, s. 291.

[9] KIMBALL, Bruce A.: *The Liberal Arts Tradition: A documentary history*. Maryland: University Press of America 2010, s. 47-55.

[10] JACKSON, Darrel: *Augustine De dialectica*. Dordrecht-Boston: D. Reidel Publishing Company 1975, s. 1-18; LAW, Vivien: *St. Augustine's De grammatica: Lost or found?* In: *Researches Augustiniennes et Patristiques*, Volume 19. Paris: Brepols Publishers 1984, s. 155-183.

[11] Augustinus vyštudoval rétoriku v Kartágu a ako učiteľ rétoriky pôsobil v Miláne, Ríme, Thagaste i Kartágu.

[12] KING, Peter: *Augustine on the Impossibility of Teaching*. In: *Metaphilosophy* 29. 1998, s. 3-18.

[13] JACKSON, Darrel: *Augustine De dialectica*. Dordrecht-Boston: D. Reidel Publishing Company 1975, s. 1-18; PETROVIČOVÁ, Katarina: *Martianus Capella. Nauky „na cestě“ mezi antickou a středověkem*. Brno: Host 2010, s. 9-13.

[14] KARFÍKOVÁ, Lenka: *Studie z patristiky a scholastiky II*. Praha: Oikoymenh 2003, s. 205-216.

[15] VON ALBRECHT, Michael: *A History of Roman Literature from Livius Andronicus to Boethius*. Leiden - New York - Köln: E.J. Brill 1997, s. 1664-1691.

Mgr. Miroslava Trogová, PhD.

Absolventka PhD. štúdia dejín filozofie

Katedra filozofie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity

918 43 Trnava, Hornopotočná 23

e-mail: m.trogova@gmail.com